

Buraya kadar işlemeye gayret ettiğim belgelerden çıkan sonuç, 19. yüzyıldan itibaren, merkezi modern bir hukuk devleti olma yolunda büyük gayretlerin harcandığı imparatorluğun, kırsal yaşamında eksik olmayan eşkıyalık olayları karşısında, devlet yöneticilerinin yaptığı çalışmalar, aldıkları önlemler ve uygulamalar, imparatorluğun klasik dönemlerinde yapılan uygulamalardan çok farklı olmadığı ve hukuk dışı davranışların yaygın biçimde sürdüğü, halkı ezen uygulamalardan ötürü asayişsizliğin bir türlü önüne geçilemediği tespitini yapmak durumundayım.

ÇAKIRCALI MEHMET EFE

*Ord. Prof. Enno Littmann / Göttingen Üniversitesi
Almancadan çeviren: Osman Aydemir*

Çakıcı MEHMET 1905-1911 yıllarında Batı Küçükasya'da (Ege'de) kendisinden korkulan, nefret edilen, sevilen ve hayran olunan birisiydi. İzmir ve dolaylarında adı gizli bir korkuyla anılırdı. O bir eşkıya başı, belki de daha iyi bir deyimle, Anadolu halkının yüreğine seslenen bir tür soyguncubaşı idi. Sanki o, Anadolu halkı için KÖROĞLU'nun¹ yeni bir yansıması idi. Güvenilir ve korkusuz, asaletli ve cesur olarak, ama yönetimin ve tefecilerin en büyük düşmanı ve başkescisi (kellecisi), ancak ezilenlerin ve yoksulların dostu olarak biliniyordu. Vurulduğunda, halk onun öldüğüne inanmak istemedi. Arkasından; onun değil, arkadaşlarından birinin öldürüldüğü, onun yaşadığı anlatılıyordu. Hatta bu durum bana, İzmir'in o dönemdeki sayılı ailelerinden biri tarafından, bir biçimde garanti olarak yukarıda anlatıldığı gibi aktarılmıştı. Bu söylenti de gösteriyor ki o, halk arasında çok seviliyordu. Aynı öykü, tanınmış birçok kişilerin anlatımlarından da bilinmektedir.

Halk söylencelerinde olduğu gibi halk şiiri de bu öyküyü olduğu gibi almıştır.

Arkadaşım H. C.'nin denetiminde Sardes'te yapılan Amerikan kazılarını 1913 yılının Mart ve Nisan aylarında ziyaret ettiğimde, Amerikalılarla Türklerin yaptıkları sohbetlerde sık sık Çakıcı hakkında öyküler duyuyordum. Ona halk arasında kısaca Çakırcalı yerine ÇAKICI deniyordu. Onun yaşamı ile ilgili çok ayrıntılı şeyler anlatılırdı: Bir defasında bir tefeciden 3000 Lira aldığında, uzun ve derin vadi ve geçitlerden geçilerek gelinen Bozdağlar beldesinde bir köprü yaptırmış, köprünün yapım işini üstlenen Rum (tüccarının) işadamının, işçilerine kötü davrandığını ve kötü ödeme yaptığını duyunca, Çakıcı çetesiyle ona gelmiş, işçilere iyi davranması ve iyi ödeme yapması için onu zorlamış. Sardes'teki kazılara, sık sık yakınlarda bulunmasına rağmen, hiç bir zaman rahatsız edici derecede müdahale etmemiştir, çünkü kendisinin o yöredeki varlığı sayesinde, yöre halkının her zaman rahat ettiğini görmüştür.

¹ Türkler arasında çok yaygın olarak okunan bu eşkıya (efe) başının romanı, kısa süre önce L. Szamatolski tarafından Almanca'ya çevrilmiştir. (Berlin, Weidmann, 1913) Çevirmen 6. sayfa 2. bölümde onu kastetmektedir. İlginç bir şekilde, ÇAKICI da eşkıyalık sertivenine babasının öcünü almak için başlamış KÖROĞLU gibi.

Yayına Hazırlayan: A. Haydar Arıcı, Halkbilimi Araştırmaları, 2003-İstanbul, s.93-108.

DN.95919

pabilme olanağına sahiptiler. Ayrıca bu kumandanlara -askerler hariç- asayiş sağlamaları için yüksek ücret ödendiğinden fakir bir ülkede rahat bir yaşam sürdürüyorlardı; bu kumandanların çetelerle işbirliği yapıp çetelerin ganimetlerinden "komisyon" aldıkları da bilinen gerçeklerdendir. Bu düşüncemizi desteklemesi açısından Dirim'in anlarına tekrar başvurumuz yeterlidir:

Çolak Mehmet çetesini bir damda kısırmıştık. Üç gündür peşlerinde takipte olduğumuzdan neferler perişandı ve müsademe devam ediyordu. Durumu Bozyaka köyünde bulunan binbaşılara bildirerek, asker, erzak ve cephane istedim. Gelen cevap ise tüyler ürpeticiydi ve verilen malzeme 63 fişek ile birkaç dan pestiliydi. Dama hücum etmeyiniz, şakiler bize haber gönderdiler, teslim olacaklar, şayet hücum ederseniz divanı-harbe veririz. Eli silahlı eşkiya nasıl affedilirdi, bunu aklımız alamıyordu.⁹⁹

Söz konusu anılarda, jandarma-halk ilişkisini ve halkın devletten nasıl soğuyup eşkiyaya yakınlaşabileceğini gösteren bazı ipuçları da bulabiliriz:

Bir köyden bir şahıs şahitlik için çağrılın jandarma köye gidip şahsı alır. Jandarma ath, köylü yaya nahiyeye gelir ve orada birkaç gün hapis -tabii bu arada dayak-, sonra kazaya, orada birkaç gün hapis, oradan sancağa derken zavallı şahit haftalarca haksız yere hapiste sürünür. Bundan sonra köylü hiçbir şekilde şahitlik ve muhbirlik etmez.¹⁰⁰

Kolluk kuvvetlerinin "ıflah" olmaz bir hastalığı, kendilerini bedava besletme ve misafir ettirmeleridir. Devlet 1905 yılında çıkardığı bir emirle bunu yasaklama yoluna gitmişti: "... Jandarma efrad ve zabitanın ahalin-den meccanen yiyecek talebi suretinde ve diğer yolda tazyikat ve taaddiyat icra eylemekte buldukları anlaşılacağından... mülhakata azimetlerinde şunun bunun hanesinde ihtiyar-ı misafiriyyet misillü ahval-i gayr-ı örfiyyeden tevakkî eylemeleri zımında teki-den tebligat-ı müessire ifası..."¹⁰¹ Devletin bu istemi yerine getirilmiş midir? Halkın sürekli eşkiyaya yardım edip, devlete sırtını döndüğünü ve ileride işleyeceğimiz takip sorununda halkın "resmi haydutlar"dan çektiklerini görünce sorunun yanıtı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

99 *Halkın Sesi*, 5 Temmuz 1938. Mustafa Dirim anılarında çarpışmayı böylesine anlatırken, resmi belgeler ise durumu çok farklı bir şekilde belirtmektedir. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511.

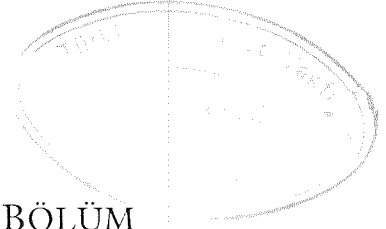
100 *Halkın Sesi*, 13 Temmuz 1938.

101 *B.O.A., DH-HMS*. No. 21-44.

Sabri YETKİN

EGE'DE ESKİ YALAR, İstanbul-1996, s. 83-90.

DN: 42819

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇAKIRCALI MEHMET EFE

Çakıcı Efe olarak da bilinen Çakırcalı Mehmet Efe (1872-1911), Osmanlı tarihinin en büyük eşkiyalarından biri, belki de birincisidir.

Batılılarca Türkler'in "Robin Hood"¹ ve "Dağların Kralı" (Roi des Montagnes-Melikü'l-Cibal)² olarak tanınan Çakırcalı, eşkiyalık döneminde Batı kamuoyunca ilgiyle izlenmiş; onunla ilgili yazılar İtalya, Fransa, İngiltere, İsviçre ve Macaristan basınında yer almış, hatta İngiliz avam kamerasında bile bu ünlü eşkiya reisi ile ilgili tartışmalar yapılmıştı. İzmir'deki Fransız konsolosları da Çakırcalı'ya ilişkin raporları sürekli Paris'e göndermişlerdi; özellikle başkonsolos Paul Blanc, Çakırcalı Efe'nin adı bir eşkiya olmadığını, yaptıklarının Alexandre Dumas'ın Üç Silahşörleri'nin serüvenlerini şüphesiz gölgede bıraktığını, yoksul köylüye yardım ettiğini, köprü ve yol yaptırdığını söylüyordu. Konsolos yardımcısı Mösyö Dollot ise; "Çakırcalı soylu bir eşkiyadır" demekteydi.³

Efe, 1883'te Aydın valisi Hacı Naşit Paşa'nın öldürttüğü zeybeklerden Çakıcı Ahmet'in oğludur.⁴ Çakırcalı Mehmet, babası öldürüldüğün-

1 Schmidt, *a.g.m.*, s. 10-11.

2 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-32/1315 ve 86-40/3974.

3 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3096 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 92 ve Sun, *a.g.e.*, s. 501. Ayrıca bu referansların belirttiklerinin dışında Çakırcalı'nın yurtdışında tanındığı ve Onun hakkında Londra'da basılan *Wide World Magazin* dergisinin 109, (1908) sayısında bilgiler yer aldığı gibi; *Fransa Dış İşleri Bakanlığı Arşivi "Turquie: Politique Interieure Asie Mineur, Archipel"*in 67, 68, 69 ve 70. ciltlerinde İzmir'deki Fransız başkonsoloslarının Paris'e gönderdiği telgraf ve raporlarda Çakırcalı'ya ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler için bkz. Coşar, 1973.

4 Çakırcalı Ahmet Efe'nin hayatı ve öldürülüşü için bkz. Ödemişli Afif, (1341), s. 8-9

Gerçek fotoğrafı bu güne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış bir efe...

Çakırcalı Mehmet

Gazeteci Ergun Hiçyılmaz'ın "Başverenler Başkaldıranlar" adlı kitabında "Çakırcalı Mehmet Efe'nin Amerikalı bir kadın gazeteci tarafından çekilen nadir fotoğrafı" alt yazısıyla yer alan fotoğraf, Şeref Üsküp'ün naklettiğine göre Çakırcalı'nın kızı Ayşe Çakıcı (merhum)'ya gösterilmiş, O da fotoğraftaki şahsın babası olmadığını ifade etmiş.

Prof. Dr. Muhsin Hespçioğlu

Meydan Larousse bu ünlü Efe'nin hayatını şöyle özetliyor: "İzmir, Aydın ve Muğla taraflarında kötü idareye karşı çıktığı için halk arasında ün kazanan zeybek (Ödemiş 1872 - Nazilli dolaylarında Karıncalıdağ 1912). Çakırcalı lakabı mensup olduğu bir yörük aşiretinden dolayı gelmektedir. Babası Ahmet Efe de birkaç defa dağa çıkmış bir zeybek'tir. Çakırcalı Mehmet Efe, babasının hükümet kuvvetleri tarafından öldürüldüğü sırada on bir yaşındaydı. Yirmi beş yaşına gelince öç almak için dağa çıktı. Beş kişilik bir çete meydana getirdi. Pehlivanlığı ile tanınmış cesur ve zeki bir gençti. Zenginlerden zorla aldığı paraları fakirlere dağıttı, onları çeşme v.b. gibi hayrat yapmaya zorladı. Cesareti ve mertliği ile halk arasında sevildi, efsanevi bir kahraman haline geldi. Çok iyi silâh kullanması sayesinde seksen kadar çarpışmadan sağ çıktı. Hükümet kuvvetleriyle çarpışırken yanlışlıkla kendi adamlarından biri tarafından vuruldu"

Araştırmacı Sabri Yetkin, ona, Batılılar'ca Türkler'in "Robin Hood"u ve "Dağların Kralı" (= Roi des Montagnes-Melikü'l Cibal) dendiğini belirtir.

Biz bu kısa yazımızda Çakırcalı Mehmet Efe'nin hayatını anlatmak istemiyoruz. Onun hayatını anlatan çok değerli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar sırasıyla şunlardır: Zeynel Besim Sun'un "Çakıcı Efe" adlı kitabı, Murat Sertoğlu'nun "Çakırcalı'nın Maceraları" adlı eseri, yine Murat Sertoğlu'nun "Çakırcalı Efe Nasıl Vuruldu?" adlı kitabı, Stelyo Mayaoğlu'nun "Çakırcalı Mehmet Efe" adlı eseri, Hayrettin Asarcıklı'nın "Çakıcı Mehmet Efe" adlı eseri, Şeref Üsküp'ün "Çakıcı Efe" ve son olarak Sabri Yetkin'in "Ege'de Eşkiyalar" adlı doktora çalışması.

Çakırcalı Mehmet Efe'nin şimdiye kadar temsili fotoğrafı dışında bir fotoğrafı bilinmemektedir. Onun ba-

basının içinde bulunduğu bir fotoğraf vardır ve Şeref Üsküp'ün yukarıda belirtilen kitabındadır. Keza Çakırcalı Mehmet Efe'nin çağdaşı olan Kamalı Zeybek'in de bilinen bir fotoğrafı vardır; bu fotoğraf da Şeref Üsküp'ün yukarıda belirtilen kitabındadır. Yine aynı şekilde Çakırcalı Mehmet Efe'nin bir diğer çağdaşı olan ve Milli Mücadele'ye yetişen Çamlıcalı Hüseyin Efe'nin kızanlarıyla birlikte görüldüğü bir fotoğrafı vardı. Çakırcalı Mehmet Efe'ye gelince; bilindiği kadıyla kendisine atfedilen bir fotoğraf vardır. Bu fotoğraf hem Şeref Üsküp'ün yukarıda adı geçen çalışmasında hem de Ergun Hiçyılmaz'ın yayınladığı "Başverenler Başkaldıranlar" kitabında yer almaktadır. Ergun Hiçyılmaz bu fotoğrafın altına şöyle bir not düşmüştür: "Çakırcalı Mehmet Efe'nin Amerikalı bir kadın gazeteci tarafından çekilen nadir fotoğrafı." Halbuki aynı fotoğraf için Şeref Üsküp'ün düştüğü not şöyle: "Yukarıdaki resmin Çakırcalı ile Çoban Mehmet'e ait olduğu söylenmişse de doğru değildir. Çakıcı'nın kızı Ayşe Çakıcı (merhum) bu resmi görünce: Babam bu değildir. Bu çalılıkakıcı'nın biridir, demiştir."

Evet; Çakırcalı Mehmet Efe'nin kızı Ayşe Çakıcı, gösterilen fotoğraftaki kişinin babası olmadığını söylemiştir.

Aralık 1996 ayında bir konu hakkında araştırma yapmak üzere İstanbul Harbiye'deki Askeri Müze'ye gittiğimizde orada, tesadüfen, Çakırcalı Mehmet Efe'ye ait olduğu belirtilen fotoğrafı bulduk. 15 yıl dağlarda koşturan bu efsane kahramanının, o "Büyük Efe"nin bulunmuş olduğumuz bu fotoğrafını ilk defa "Tarih ve Medeniyet" okurlarının istifadesine sunuyor; tarihçilerimizin tartışmasına ve hizmetine arz ediyoruz. ■

Çakırcalı Mehmet Efe'nin bilinen tek fotoğrafı. (İzin alınmadan ve kaynak gösterilmeden hiçbir şekilde iktibas edilemez)

